

Devlet hizmetlerinin yanı sıra ilmî çalışmalar yapan ve kaynaklarda ressam olduğu kaydedilen Ahmed Rifat Efendi, tarihe ve ahlâka dair bazı eserler kaleme almış, fakat daha çok *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye** adlı kitabı ile tanınmıştır. Bu eser, aslında meşhur şahıslar ve müelliflerin biyografileri, önemli olaylar, tarih boyunca kurulmuş devletler, milletler ve belli başlı şehirlerin tarihî coğrafyaları hakkında alfabetik maddeler halinde bilgiler verdiği için kapsamlı bir tarih ve coğrafya sözlüğü sayılırsa da, öteki ilim ve fenlere dair pek çok bilgiyi de ihtiva etmesi bakımından genel bir ansiklopedi niteliği taşımaktadır. *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, Osmanlılar'da XIX. yüzyılda hazırlanmasına ferdi olarak teşebbüs edilip tamamlanabilmiş ansiklopedi çalışmalarının iyi bir örneği kabul edilebilir. Bazı yanlış ve eksikliklerine rağmen, günümüzde bile müracaat kitabı olma özelliğini koruyan eser, ilk iki cildi 1299, son beş cildi ise 1300 tarihinde olmak üzere, yedi cilt halinde İstanbul'da basılmıştır.

Ahmed Rifat Efendi'nin diğer eserleri şunlardır: 1. *Nakdû't-tevârih*. Yaratılıştan 1878 yılına kadar gelen bir genel tarihtir. Kronolojik olarak özet bilgiler veren bir el kitabı olup kaynak eser niteliğini taşımamaktadır (İstanbul 1296). 2. *Tasvîr-i Ahlâk*. Alfabetik bir ahlâkî terimler sözlüğüdür (İstanbul 1305). Eser, aynı zamanda Latin harfleriyle de neşredilmiştir (İstanbul 1975). 3. *Bergü-zâr*. Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sinden özetlediği bir kitaptır (Hanya 1291). Bu eser *Bergüzâr-ı Ahlâk* adıyla iki kere daha basılmıştır (İstanbul 1315, 1318).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Rifat Yağlıkcızâde, *Nakdû't-tevârih*, İstanbul 1296, s. 3-5; *Sicill-i Osmânî*, II, 410; *Osmanlı Müellifleri*, III, 61; Babinger (Üçok), s. 408; Gövsâ, *Türk Meşhurları*, s. 325; TDEA, I, 75.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

AHMED-İ RÛMÎ

(أحمد رومي)

(ö. 750/1349 [?])

Hindistan'da

Mevlevîliği yaymaya çalışan
Anadolulu bir sûfî ve müellif.

Hayatı hakkında kendi eserlerinden çıkarılan bazı mâlumatın dışında bir şey bilinmemektedir. Bu yüzden o çok defa Osmanlı dönemi müelliflerinden Ah-

med-i Rûmî-yi Akhisârî (ö. 1041/1631-32) ile karıştırılmış, hatta *Deķā'ıku'l-ħakā'ıķ* gibi bazı eserleri de Akhisârî'ye nisbet edilmiştir (bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 26). Halbuki bunların aynı şahıs olmalarına imkân yoktur. Zira, eserlerini 720 (1320) ve 727'de (1327) yazmış (bk. Alphons C. M. Hamer, *Studia Iranica*, III, 238) ve bu eserlerinden biri 924'te (1518) istinsah edilmiş bulunan Ahmed-i Rûmî'nin, 1041'de (1631-32) ölen Akhisârî olması düşünülemez. Kâtip Çelebi'ye dayanarak (bk. *Keşfü'z-zunân*, II, 1362) onun 717'de (1317) ölen Ahmed b. Muhammed er-Rûmî el-Hanefî ile aynı kişi olduğu da ileri sürülmüştür. Ancak bu da gerçekte bağdaşmaz; zira elimizde Ahmed-i Rûmî'ye ait olan ve Ahmed b. Muhammed'in ölümünden on yıl sonra yazılmış bulunan bir eser vardır. Ahmed-i Rûmî'nin Sultan Veled'in torunu Muzafferüddin Ahmed Paşa (ö. 740/1340) olduğunu söyleyenler de olmuştur (bk. Massignon, s. 111). Bu da doğru değildir; çünkü kaynaklarda Ahmed Paşa'nın yazarlığı ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

Ahmed-i Rûmî *Deķā'ıku'l-ħakā'ıķ* adlı eserini yazdığı sırada (720/1320) eli yaşında olduğuna göre (bk. Alphons C. M. Hamer, *Studia Iranica*, III, 234) 670 (1271-72) yılında doğmuş olmalıdır. Anadolu'nun neresinde doğduğu belli değildir. Hindistan'a ne zaman gittiği de bilinmemektedir. Ancak *ed-Deķā'ıķ fi't-tarîķ* adlı eserinde (XXXVII. fasıl) deniz kenarında Alâna adlı bir şehirden söz etmektedir ki tavsifinden buranın Alanya olduğu anlaşılmaktadır. Alanya'dan deniz ve kara yolu ile Hindistan'da Ganj'in doğusunda, Leknev ve Zaferâbâd civarındaki Avad'a (Oudh) gitti. *Ümmü'l-Kitâb* adlı eserinde (XXXII. fasıl) bu şehri tasvir eder. Hindistan'da öylesine büyük bir ün sağladı ki hükümdar onu saraya davet ettiği halde o bu daveti kabul etmedi; kırk sekiz beyitlik bir kaside yazıp kendisini davet için gelenlerle hükümdara gönderdi. Bu arada Bengal'e gitti. Buradan arkadaşlarına yazdığı bir kasidede Bengal'deki emîr ve onun hizmetçilerinden memnun kalmadığını bildirmekte, devlet adamlarıyla âlimlerin kıskançlıklarından dert yamaktadır. Ahmed-i Rûmî'nin ölüm tarihi belli olmamakla birlikte en geç 750 (1349) tarihlerine kadar yaşadığı tahmin edilmektedir.

Eserleri. 1. *Deķā'ıku'l-ħakā'ıķ*. Farsça kadar Arapça'ya da vâkîf olduğu an-

laşılan Ahmed-i Rûmî'nin Farsça eserlerinin başında *Deķā'ıku'l-ħakā'ıķ* adlı kitabı gelmektedir. Bu ad mevcut el yazmalarının çoğunda burada kaydedildiği gibi ise de bazılarında *Ĥakā'ıķu'd-deķā'ıķ* ve *Ĥakā'ıķ* ve *Deķā'ıķ* biçiminde geçmektedir. Ancak kitabın tertip ve muhtevasına bakıldığında bu son ad daha doğru gibi görünmektedir. Seksen fasıldan ibaret olan eserde her fasılın başında yer alan âyet ve hadislerin "hakâik", bunları açıklamak üzere anlatılan fıkralarla *Meşnevî* ve *Divân-ı Kebîr*'den alınmış parçaların da "dekâik" diye adlandırıldığı ve eserin adının buradan geldiği kabul edilebilir. Müellif eserin önsözünde, Allah'a hamd ve Peygamber'e salât ve selâmdan sonra Mevlânâ'nın soyunu baba tarafından Hz. Ebû Bekir'e, anne tarafından da ünlü sûfî İbrâhim Edhem'e bağlar. Etrafindakilerin kendileri için âhirette kurtulma vesilesi olur ümidiyle bir kitap yazmasını istediklerini anlatır. Eserde her fasıl bir âyet veya hadisle başlar. *Meşnevî* ve *Divân-ı Kebîr*'den parçalar nakledildikten sonra konu ile ilgili dinî ve ahlâkî nitelikte fıkralar anlatılır. Bazı yazarlarca (meselâ Fürûzanfer) *Meşnevî*'nin şerhi olarak tanıtılan bu eserin böyle bir niteliği yoktur. Kitabın Türkiye ve dünya kütüphanelerinde çok sayıda yazmaları vardır. Türkiye'deki başlıca yazmaları şunlardır: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Farsça Eserler, nr. 978; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2248 (istinsahı 924); Şehid Ali Paşa, nr. 1349; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 942; Mevlânâ Müzesi, nr. 2102, 2103 (dünya kütüphanelerindeki diğer yazmaları için bk. Alphons C. M. Hamer, *Studia Iranica*, III, 248-249). 2. *ed-Deķā'ıķ fi't-tarîķ*. Bir tarikat âdâbı kitabı niteliğindedir. *Meşnevî*'nin etkisi ile konulara çok defa "bişnev" (dinle!) hitabı ile başlanır. *Meşnevî* vezninde (remel) yazılmış olan bu eser semâ için zaman, mekân ve ihvan'a ihtiyaç olduğunu bildirmekle beraber tarikat âdâbı ile ilgili olarak burada verilen bilgiler Türkiye'deki uygulamalardan farklıdır. Alphons C. M. Hamer *ed-Deķā'ıķ fi't-tarîķ*'in Kahire'de Dârü'l-kütüb, nr. 59'da kayıtlı bir yazma nüshasını geniş olarak tanıtmıştır (bk. *Studia Iranica*, III, 233 vd.). 3. *Ümmü'l-Kitâb*. Kırk bölümden oluşan bu eser bazı yazarlar (meselâ Blochet) tarafından bir "kırk hadis" kitabı olarak kabul edilmiş ve *Deķā'ıku'l-ħakā'ıķ*'le birleştirilmek istenmiştir. Ancak bu iki eser arasında birta-

kim benzerlikler bulunmakla birlikte aynı eser sayılmalarını imkânsız kılan pek çok fark vardır. Nitekim kırk fasıllık bu eserin baştan altı faslı *Deḳā'ıku'l-ḥaḳḳā'ıḳ*'te olduğunun aksine, âyet ve hadisler yerine süfî imam ve şeyhlerin sözleriyle başlar. XVI. fasılda Kuran'ın mahlûk olup olmadığına dair (bk. HALKU'L-KUR'ÂN) Mu'tezile ile Sünnîler'in karşıt görüşleri yer alır (eserin yazmaları için bk. Alexander von Kégl, *ZDMG*, LX [1906], s. 549-592, Suppl. Persan, nr. 115).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, I, 66, 737, 856; II, 159, 1362; E. Blochet, *Catalogue des manuscrits Persans de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1905, I, 96, nr. 143; *Osmanlı Müellifleri*, I, 26; Bediüzzaman Fîrûzânfer, *Şerh-i Meşnevî*, Tahran 1346 hş., Önsöz; *The Alphabetic Catalogue of MSS found by 1959-1963 Expedition in Gorno-Badakhshan Autonomous Region* (nşr. B. G. Gafurov—A. M. Mirzoev), Moskova 1967, s. 94; Münzevî, *Fihrist*, I, 41; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlâna Müzesi Kataloğu*, Ankara 1971, II, 53, 162; Nabibaxş Qazi, "A rare manuscript of Daḳâ'ıq at-Ṭarîḳ-a Persian mathnawî by Ahmed-e Rûmî", *Proceedings of the 27 th International Congress of Orientalists, Ann Harbor 1967*, Wiesbaden 1971, s. 279; J. E. Bregel, *Persidskaya Literatura*, Moskova 1973, s. 1334-1335; Alexander von Kégl, "Zu Blochet, *Catalogue des manuscrits persans*", *ZDMG*, LX (1906), s. 549-592; a.mlf., *Daḳâ'ıqu'l-Ḥaḳḳâ'ıq*, a.e., s. 590 vd.; Louis Massignon, "La Légende de Hallacé Mansur en pays Turcs", *REI* (1941-1946), s. 111; Alphons C. M. Hamer, "An Unknown Mavlawî-Poet: Ahmad-i Rûmî", *Studia Iranica*, III, Leiden 1974, s. 229-249; a.mlf., "Ahmad-i Rûmî", *EI² Suppl.* (İng.), s. 49-50.

TAHSİN YAZICI

AHMED b. SÂLİH et-TABERÎ

(أحمد بن صالح الطبري)

Ebû Ca'fer Ahmed b. Sâlih et-Taberî el-Mısrî (ö. 248/862)

Mısırlı hadis hâfızı.

Babası Taberistanlı bir asker olduğu için İbnü't-Taberî diye de tanınır. Mısır'da doğdu. Hicaz, Yemen, Irak ve Suriye bölgelerinde hadis tahsil ettikten, kıraat ilmini de Verş ve Kâlûn'dan öğrendikten sonra Mısır'a döndü, ilmini orada yaymaya başladı. Muhaddis ve hâfız* olduğu kadar kâri*, fakih ve nahivci olarak da kabul edilir. İlel* ve ihtilâfî'l-hadis* konularında mütehassistti. Özellikle Mısır ve Hicazlı hadis âlimleri kanalıyla gelen hadisleri çok iyi biliyordu.

Henüz kırk yaşına gelmeden hadis rivayet etmeye başladı. Mısır merkez olmak üzere Bağdat, Şam, Antakya ve diğer birçok yerde ders verdi. Âdil olduğunu iki şahit ile ispat edenlere ve sakalı çıkmış bulunanlara hadis rivayet ediyordu. Sakalsız olmasına rağmen kendisini imtihanâ tâbi tuttuğu ve başarılı olduğuna inandığı Ebû Dâvûd'un oğlu Abdullah'a da rivayette bulunmuştur. Zührlî ve Ebû Zür'a ed-Dımaşkî gibi birçok büyük muhaddisin hadis rivayet ettiği Ahmed b. Sâlih'ten Buhârî de yirmi sekiz hadis rivayet etmiştir. Ayrıca Buhârî onun güvenilir bir muhaddis olduğunu ve kendisine yöneltilen tenkitlerin hiçbir delile dayanmadığını söylemiştir. Bütün kaynaklar İbnü't-Taberî'nin sika* olduğu noktasında müttefiktir. Ancak kibirli oluşu, yegâne kusuru olarak zikredilir. Her ne kadar Nesâî onu cerhetmiş ise de bu cerh*, Nesâî'yi meclisinden kovduğu için aralarındaki kırgınlıktan ileri geldiğine hükmedilerek, itibar görmemiştir. İbn Maîn'in cerhi ise gerçekte ona değil, hadis uydurmakla mârûf olan Mekke şeyhi Ahmed b. Sâlih eş-Şemmûnî'ye (Şemmûmî) yöneliktir. Zira İbnü't-Taberî birçok konuda İbn Maîn seviyesinde görülmüş, hatta Mısır ve Hicazlılar'ın rivayet ettiği hadisleri İbn Maîn'den daha iyi bildiği kabul edilmiştir. Ahmed b. Sâlih'in sağlam ve güvenilir bir muhaddis olduğunu gösteren bir husus da İbn Zebâle'den yüz bin kadar hadis yazdıktan sonra onun hadis uydurduğunu anlayınca bütün hadislerini terketmesidir.

Kaynaklarda *Kitâbü's-Şahâbe* adlı bir eserinden bahsedilmektedir. İbnü't-Taberî Mısır'da vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 6; *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 56; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 195-202; *Ṭabaḳâtü'l-Hanâbile*, I, 48; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. M. Tâvit et-Tancî), Rabat 1383/1963, IV, 38-39; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 496; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 160-177; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 104; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Câdelhak), I, 152; Sübkî, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, Kahire 1324, I, 186; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 39-42.

KEMAL SANDIKÇI

AHMED SÂRBÂN

(bk. SÂRBÂN AHMED).

AHMED es-SÂVÎ

(bk. SÂVÎ, Ahmed b. Muhammed).

AHMED b. SELEME

(أحمد بن سلمة)

Ebû'l-Fazl Ahmed b. Seleme b. Abdillâh el-Bezzâz (Bezzâr) en-Nisâbüri (ö. 286/899)

Tanınmış hadis hâfızı.

İmam Müslim'in Belh ve Basra'ya yaptığı yolculuklarda ona arkadaşlık etti. Kuteybe b. Saîd, İshak b. Râhûye, Osman b. Ebû Şeybe, Ebû Küreyb, Ahmed b. Menî gibi birçok meşhur âlimden hadis aldı. Devrin ünlü muhaddisi Kuteybe b. Saîd'in yanına gidip ondan hadis okumak istediği zaman, çok sevdiği oğlundan ayrılmak istemeyen babası, bu seyahatin gerekli olup olmadığı hususunu da İshak b. Râhûye ile istişare etti. İshak b. Râhûye'nin, Ahmed'in kendisinden çok şey öğrendiğini, ancak Kuteybe'nin de farklı kişilerden elde ettiği bilgileri bizzat ondan öğrenmesinin isabetli olacağını söylemesi üzerine, memleketi dışında hadis tahsil etmesi için babası ona izin verdi. Kendisinden de Ebû Zür'a er-Râzî, İbn Vâre, Ebû Hâtim er-Râzî gibi hocaları ve Ebû Hâmid b. Şarkî, Yahyâ b. Mansûr ve diğer öğrencileri hadis rivayet etmişlerdir. Âdil ve emin olmasının yanı sıra hadiste hüccet* unvanına da sahip bulunan Ahmed b. Seleme'nin Müslim'in *Şahîh*'ine benzer bir müstahrec* olduğu bilinmektedir. *Şahîh* adı da verilen bu eser günümüze ulaşmamıştır. 232 (846-47) yılında Bağdat'ta hadis imlâ* ettiğini Hatib el-Bağdâdî kaydetmektedir. Sık sık gidip hadis okuttuğu Bağdat'ta vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Cerh ve't-ta'dil, II, 54; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 186-187; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIII, 373; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 637-638; a.mlf., *el-İber*, I, 412; Süyûtî, *Ṭabaḳâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 279; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 192; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 28.

İSMAİL L. ÇAKAN

AHMED-i SERHENDÎ

(bk. İMÂM-ı RABBÂNÎ).

AHMED b. SİNÂN

(أحمد بن سنان)

Ebû Ca'fer Ahmed b. Sinân b. Esed el-Kattân el-Vâsıtî (ö. 259/872-73)

Tanınmış hadis hâfızı.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Vekî b. Cerrâh, Abdurrahman b. Mehdî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve İmam Şâfiî gibi devrinin şöhretli muhaddislerinden